

Audioarchiv Hanky a Edity

Peter Wagner

Naše přítelkyně a nesmírně nadějně romistky Hanka Šebková a Edita Žlnayová, obě v rozmezí osmi let předčasně zesnulé, se pustily do úžasné lákavého úkolu, totiž dialektologického výzkumu romštiny, označované současnou lingvistickou obcí jako severocentrální.

V roce 1996, kdy s výzkumem systematicky začaly, měly za sebou už sedmnáctiletou zkušenost se sběrem romských pohádek, písní, životopisných příběhů, receptů na tradiční romská jídla, starodávných léčitelských metod, výkladu snové symboliky, výpovědí o tom, jak funguje tradiční romská rodina (viz bibliografie Hany Šebkové). A co je důležité! Měly množství osobních romských přátel z různých lokalit Slovenska, jejichž rada i doporučení jim otevírala cestu k dalším a dalším Romům v lokalitách dialektologicky neprozkoumaných.

Edita Žlnayová zemřela necelé dva roky poté, co se nerozlučné kamarádky do výzkumu pustily. Její ztrátu jsme nesli všichni těžce, nejhůře Hanka. Přesto ale započatou práci nevzdala a k výzkumu přizvala své dva studenty ing. Petra Wagnera a Mgr. Viktora Elšíka. Ze studentů se postupně stali kolegové – tak jako kdysi z Hanky, studentky Mileny Hübschmannové, se stala její kolegyně a odborná opora. Viktor Elšík, absolvent oboru obecné lingvistiky na FF UK, se posléze osamostatnil a vydobyl se svou lingvistickou erudicí přední místo mezi romisty-lingvisty. Peter Wagner, autor tohoto článku (absolvent University v Konstanzu v oboru fyziky), se zásadní měrou podílí od samého počátku na práci v časopise Romano džaniben a pod vlivem své učitelky a dobré kamarádky Hanky Šebkové pokračuje v jejím díle.

redakce

Vznik a obsah Audioarchivu Hanky a Edity

V roce 1996 začaly Hanka a Edita dialektologický výzkum tzv. „slovenské romštiny“,¹ který postupně přinesl veliké množství nahrávek. Vznikly metodou řízených rozhovorů, ve které mě-

1 „Slovenská romština“ – řeč, kterou mluví Romové usazující se v rodových komunitách u slovenských vesnic už od 16. století – je jazyk stále živý, v různých kulturních dimenzích i v regionální variantnosti bohatý a stále ne dost prozkoumaný. Zkoumání žádného jazyka na světě nelze uzavřít s definitivní platností, proto-

ly Hanka a Edita dlouholetou praxi, stejně tak jako v konverzaci v romském jazyce. Témata rozhovorů, o kterých byla řeč výše, doplnily o jedno další důležité téma, významné z hlediska lingvistického a sociolingvistického.

Zajímaly je kontakty Romů v určité lokalitě s Romy „sousedními“, kteří eventuálně mohli příslušet k jiným subetnickým skupinám (např. olšanským Romům, „maďarským Romům“ neboli mluvčím jihocentrálních variet), anebo velmi pravděpodobně hovořili poněkud odlišnou lokální varietou. Lze totiž očekávat, že u dlouhodobě usazeného obyvatelstva (u „slovenských Romů“ jsou to zhruba čtyři století) se vyvíjí jazykové kontinuum, které na regionální a dokonce i na úzce lokální úrovni jeví specifické odlišnosti vůči mluvenému projevu sousedních komunit.

Jazyk – a to i jeho subdialektní podoby – je ovlivněn sociolingvistickými kontakty.

Ty mohou být usnadněny anebo naopak ztíženy geografickými anebo sociálními faktory. Hanka a její studenti si tedy pečlivě zapisovali geografické a sociální prostředí. S romskými konzultanty hovořili o vztazích mezi „amare Roma“ (těmi, s nimiž se mluvčí příbuzensky, sociálně či subetnicky identifikují) a „aver Roma“ (těmi, které považovali za příbuzensky, sociálně, subetnicky či jinak cizí).

Požádali jsme každého romského konzultanta o sdělení tzv. paspartizačních údajů, které jsou důležité jak pro etnografický, tak pro lingvistický výzkum: Jméno, věk, rodiště (zejména u žen bývá odlišné od místa, kam se přestěhovala za manželem a které ovlivňovalo její idiolekt), povolání současné, tradiční, rodové, rodinná situace atd.

Chci zdůraznit, že se Hanka při takových dotazech snažila dodržet tradiční romskou *pa-tiv*, slušnost a úctu. Řada dotazů, které se v české kultuře zdají být nevhodné, v romské vhod-

že jazyk je živý organismus: Vyvíjí se, mění, a zejména ve společenské situaci, která začne vyžadovat, aby se uplatnil v nových komunikačních funkcích, jsou jeho změny bouřlivé, překvapivé a někdy i nepředvídatelné. To je situace současné romštiny.

Nehledě na výzvu lingvistům (sociolingvistům, psycholingvistům), kterou vyvolávají současné změny (např. vznik literární romštiny, tvorba neologismů, zobecňování regionálních variet, standardizace jazyka, atd.), zůstává stále ještě nesplněným úkolem prozkoumání a popis dialektů „slovenské romštiny“. Historický atribut „slovenský“ se ovšem stává irelevantní pro (slovenské) Romy v Čechách a na Moravě, kam začali migrovat po roce 1945, zprvu verbování náboráři, pověřenými dosídlením vytlidněného pohraničí po vysídlených Němcích, později přicházejícími spontánně za prací, za lepším bydlením, za rodinou a příbuznými. Romové, kteří žijí v Čechách po tři, čtyři generace, se postupně od názvu „slovenský“ distancují. Ostatně odborně je „slovenská romština“ označována jako severocentrální dialekt podle dělení německého lingvisty Norberta Boretzkého. A tak tedy i Romové v ČR, kteří se jazykově neasimilovali, a stále mluví řečí svých předků, hovoří některou varietou severocentrální romštiny – nepochybně však ovlivněnou novými jazykovými kontakty s prostředím romským i neromským. – Pozn. red.

né jsou. V druhé či třetí otázce se Romové, kteří se navzájem neznají, zeptají při náhodném setkání, jak je ten druhý starý nebo stará, je-li ženatý či vdaná, kolik má dětí, žijí-li jeho rodiče, co dělá, a eventuálně, je-li jeho práce výnosná.

Hančina vnímavost odpovídala romskému kulturnímu návodu „*save jileha aves*“ (dosl. s jakým přicházíš srdcem, úmyslem), „*paťiv des, paťiv chudes*“ (úctu dáváš, úctu dostáváš), „*lačho lav sar maro*“ (dobré slovo je jako chleba), „*lačho lav the trastuňi brana phutereľ*“ (vlídné slovo otevírá i železnou bránu).

Jen výjimečně se nám stalo, že se oslovení Romové s námi bavili přes plot a nepustili nás dál. Kde jsme měli doporučení některého z našich romských známých, byl vstup do rodiny velmi přirozený. Ale i jinak tradiční romská pohostinnost: „*Kas o Del andro kher andä, me les avri na čhivava*.“ (Koho mi Bůh přinesl do domu, toho nevyhodím) nám umožňovala získat nedocenitelné poznatkové poklady, které čekají na analýzu jak lingvistů, tak etnografů. Předpokladem ovšem bylo, jak jsem jinými slovy uvedl již dříve: Slušnost a pokora k Romům, kteří nám ony poklady svěřovali. Důležité je dodat, že Hanka vždycky přímo a otevřeně vysvětlovala, proč a k čemu rozhovory natáčíme a co tím vším sledujeme.

Archiv nahrávek, které pořídila Hanka Šebková s Editou Žlnayovou a později s Viktorem Elšíkem a se mnou, a který měl sloužit na prvním místě k dialektologickému výzkumu, zahrnuje:

- 100 nahraných kazet (částečně zálohovaných na 37 minidiscích), 12 minidisků
- zhruba 5900 minut hovoru
- 176 rozhovorů s cca. 190 dotázanými
- 145 navštívených lokalit
- 37 přepsaných souborů, 59 souborů s dialektologickými poznámkami
- 390 stran přepisu, 60 stran gramatiky

Materiál jsme jako celek neanalyzovali z několika důvodů: Na prvním místě nás v tom omezoval grant, který byl časově omezen na sběr materiálu v terénu. Sami jsme ovšem terénnímu výzkumu dávali přednost proto, že jsme chtěli zachytit výpovědi starších mluvčích, kteří hovoří jednak krásnou a bohatou romštinou, a za druhé prožili něco, o čem mladá generace slyšela jen z jejich vyprávění: Performanci tradičních romských profesí (kovářských, hudebních), které zlikvidoval komunismus, a symbiózu mezi Romy a slovenskými sedláky na Slovensku, která přispěla k tomu, že persekutivní opatření vůči Romům za druhé světové války, byť byla drastická (pracovní tábory, násilné stěhování z obcí, omezení pohybu), nevyústila v genocidu jako jinde.

Nicméně už při pobytu v terénu a později při prepisech jsme debatovali o dialektologických jevech, které jsme vypožorovali. Zaznamenali jsme si je proto, abychom si je mohli v budoucnosti ověřit.

Ověřovat lingvistické jevy lze tzv. lingvistickou elicitací, tzn. přímým dotazem u rodilého mluvčího. Elicitace má své nevýhody, o kterých se zmiňuje mj. Jan Červenka ve své disertační práci „Dialektologický popis slovenské romštiny ze středoslovenských oblastí Kysuce, Turiec a Liptov“ (Praha 2004). Mluvčí je postaven do nepřírozené situace, a tím může být zkreslena jeho informace. K ověřování svých poznatků a hypotéz jsme se však už nedostali.

Archiv Hanky a Edity je za určitých podmínek dostupný u autora článku, který tímto vyzývá k pokračování v jejich díle. Měly by určitě radost, kdyby práce, které jim osud nedovolil splnit, byla završena.

Ukázka sběru

V následující části prezentuji ukázkou našeho sběru. Vybral jsem rozhovor s panem Štefanem Kačánim, z Čachtic na Západním Slovensku. Hanka Šebková se snažila zasadit návštěvu v určité lokalitě do celkového kulturního kontextu. Vyplývá to z poznámek, které si o dané oblasti zapsala:

POPIS OBLASTI

Od Madunic až po ?? (třeba další výzkum)
Stredné Považie - Beckov - Púchov (Stredovážske podolie)
Horné Považie - Žilinská kotlina
levý břeh: Považský Inovec, Strážovské vrchy a Lúčanská Malá Fatra
levý břeh: Malé Karpaty, Myjavská pahorkatina, Biele Karpaty, Javorníky,
Kysucké vrchy a Krivánska Malá Fatra
179 - Trenčín - vítězství Římanů (Markus Aurelius) nad Markomany (Germani)
11. st. - konec Velkomor. říše, upevnila se moc uherských králů
13. st. - nejmocnější feudál v Uhrách - Matúš Čák Trenčianský
15. st. - husité - posílení sloven. obyvatelstva

Pro Čachtice je spádové středisko Nové Mesto nad Váhom. Čachtičtí Romové ho nazývají starým poromštěným maďarským názvem Uhelis nebo Uhela. Hanka při své příslovečné důslednosti zašla do místního muzea, kde se dozvěděla etymologii Vág Új Hely (dosl. Váhové Nové Město).

Ve svých poznámkách o Čachticích uvádí Hanka:

Rody: Herák, Toráč, Kačáni, Párči, Karvay
Karvay bydlí ve vsi, jinak Roma v osadě v části zvané Komárno
Poslední dům - Baltazar Herák a jeho bratr s rodinami
třetí dům od konce: spisovatel Štefan Kačáni - 62 let (1998) - (Komárno
1040, 916 21 Čachtice)

Místní dialekt se vyznačuje především následujícími rysy

- Záměna starého *s-* za *h-* v počáteční pozici ve slovech *har* (jak), *has* (byl), *havo* (který), *hi* (je) včetně odvozených *varehave* (< *vare-have* – některé), *vahoske* (< *vaš-hoske* – proč), nikoli však u 1. a 2. os. sg. a pl. prezentu *býti* (*som, sal, sam, san*)
- stopy indických cerebrál v silném *-rr-*: *o barra* (kameny), *o jarro* (vejce)
- vokalizace délka není pozičně podmíněna
- vlastní morfém pádového typu na *-u*, který se nepojí k nepřímému kmeni, ale přímo ke kmeni slovnímu a vyjadřuje směr: *Olomúcu* (do Olomouce). Vyskytuje se pouze u místních jmen.
- vlastní soubor ukazovacích zájmen: řady *adava, odova, akadava, okodova, ágakadava, ógokodova* a sklonné slovíčko *ógo* (m.sg.), *óge* (f.sg.), *ógo* (m.+f. pl.) na rozmezí ukazovacího zájmena a člene
- přitakání „*uva*“

Situace při nahrávání

Pan Štefan Kačáni s manželkou nás posadili do útulné světnice, servírovali kávu a limonádu. Manželka, rozená Heráková, se přivdala z nedaleké Staré Turé. Občas přicházeli a odcházeli příbuzní a sousedé. Pan Kačáni se projevil jako výjimečně ochotný a výřečný pán s velmi milým, strýcovským hlasem a klidnou dikcí. Rád se podělil o své zkušenosti, vzpomínky a postupně i o příběhy a pohádky.

V listopadu 2003 jsme doporučili studentům romistiky, aby se na něj obrátili s vlastními dotazy. K naší velké lítosti pana Kačániho už nezastihli naživu. Kdy zemřel, nevíme. Vzhledem k tomu ho ani nemůžeme požádat o svolení ke zveřejnění jeho výpovědi. Osobně chci na tomto místě nejen jemu, ale i všem Romům, kteří se nám velmi věnovali, vyjádřit vděk za jejich ochotu a pohostinnost. Nebýt jeho a jemu podobných, neměli bychom možnost získat takový rozhled o opravdové šíři romské kultury.

Pan Kačáni se živil stavebními pracemi a později byl vrátným v panelárně.

Jako chlapec se naučil kovářské práci a hře na housle. Vychodil tři třídy měšťanské školy a začal se učit na zedníka v Trenčíně. Na vojně v Olomouci hlídal politicky nespolehlivé osoby.

Otázky kladla až na označené výjimky Hanka Šebková. Návštěva sloužila jednak k dalšímu zmapování vybraných prvků romské kultury, ale též jako jazykový materiál k dialektologické analýze metodou řízeného rozhovoru.

Tématy rozhovoru bylo kovářství jako tradiční obživa Romů v okolí Čachtic, a pak jejich zaměstnání za komunismu. Pan Kačáni nás seznámil se svým životním příběhem a líčil nám prvky svatebních zvyklostí Olachů a průběh vánočních svátků u něj v rodině. To mu připomnělo někdejší soudružnost mezi Romy.

V pokračování rozhovoru, který přineseme v následujících číslech *Romano džaniben*, vzpomínal pan Kačáni na svého dědečka, který byl i kotlář, na původ obou hlavních romských rodů v Čachticích a na pradávné zvyky. Vysvětloval názvy okolních romských skupin jako *Vrchára*, *Pojáka* a *ungrika Roma*. Pak se podrobněji rozpovídal o tom, co se dozvěděl o olašských Romech a jejich svatebním obřadu. A řeč přišla i na téma posmrtného života.

Po legendě o Trojském koni nás pan Kačáni obdaroval pohádkou o Romovi, který zachránil grófovi život. Pak přišla na řadu typická romská jídla a vtipy.

Později se znovu vrátil ke svému životu, uvažoval o významu romštiny, o kronikářích a o dění ve válce, hlavně o místních Židech. V mládí sbíral lesní plody, hlavně houby, také pásł vesničanům krávy. Nakonec vzpomínal na dobu, kdy romské ženy chodily žebrať do vesnice.

ŠTEFAN KAČANI

Cca. 1936 Čachtice – cca. 2000 Čachtice.

Audiozáznam 11.-12.3.1998 Čachtice (romsky *Čejta*), kazety 32 a 33.

Při rozhovoru přítomná manželka. Zaznamenali Hanka Šebková, Viktor Elšík a Peter Wagner. Přepsali Hanka Šebková a Peter Wagner.

Protože chceme ukázat Hančin (a náš) terénní sběr, který je v následné fázi možné analyzovat pouze tehdy, je-li přesně přenesen ze skutečností situace přes zaznamenávací zařízení na papír, uvádíme rozhovor s panem Kačánim redakčně neupravený.

Přepis je do velké míry fonetický. Délka samohlásek je v daném nářečí významotvorná. Funkce a distribuce délek v regionálních varietách slovenské romštiny nebyla prozkoumána. Z toho důvodu jsme délky značili pouze tehdy, daly-li se jednoznačně identifikovat. (Na začátku problémy s magnetofonem, některé pasáže chybí)

Ta tumen Stara Túratar. A kodoj duj koloňiji. Andre jekh keci khera?

Manželka: Odoj, kathar me som, kaj me bešavas, odoj has ehta, the pr'opruno agor has ochto.

Save nava has odoj?

Manželka: Vašek, Kubíček, pale Herákovci, Dychovcí.

A tumen sanas andal savi rodzina, savi famel'ija?

Manželka: Herákovci.

A tumen?

Štefan Kačáni: Me som Kačáni.

x x x

Sas ke tumende charti?

Štefan Kačáni: Harti has, a adaj bešnas ógo Roma tieš avka pro duj héli. Adaj akadaleske vakeren Komárno. No u ávera Roma bešnas ando gav, maškar o góra, odova pes bučholas pastiernu, no u jon has tak, jon has tak, asi... jon na has hartí, ale kernas jon asi, asi búti pal o mašini phírnas, o barra phagernas pal o droma. Ando baňi kernas o Roma. Tak adaj, adaj na has avka, ógo Roma le gádženca vačinu has. Adaj na has žádná rozdieli, hoj pes odova hi odova lebo (...). Adarde pal mande, dajmetomu, mre kamaráda phíren, so hi učitelu, doktora, profesora. U tak adaj zátal amen Čachtice na počitinas nič. Zatal o skíňi adaj nane.

Hvala Devleske

Štefan Kačáni: Bizo uva. U ináč, phíravas ande búti, odrobíndom tricaťšesť rokov, petnáct berš keravas pre vrátnicu ando Névo Fóros, ande panelárna.

Takže Vy pocházíte ze Staré Turé. A tam jsou dvě osady. V té jedné je kolik domů?

Manželka: Tam, odkud jsem já, kde jsem já bydlela, tam bylo sedum (domů), a na horním konci osum.

Jaká tam byla příjmení?

Manželka: Vašek, Kubíček, a pak Herákovci, Dychovcí.

Ke které rodině patříte vy?

Manželka: K Herákům.

A Vy?

Štefan Kačáni: Já jsem Kačáni.

x x x

Byli u Vás kováři?

Štefan Kačáni: Kováři u nás byli, tady bydleli Romové také na dvou místech. Tady tomu se říká Komárno. No a další Romové bydleli ve městě, mezi bílýmá, říkalo se tam tomu „pastýrna“, a oni byli, oni byli tak... oni nebyli kováři, ale pracovali jako – chodili za mlátičkama, roztloukali kamení na cestách. V dolech taky dělali Romové. Tak tady, tady to tak nebylo, tady většinou drželi Romové s gádžema pohromadě. Tady se nedělaly žádné rozdíly. Že tenhle je takovej anebo takovej (...). Tady za mnou, dejme tomu, choděj moji kamarádi: učitelé, doktoři, profesori. Tak tady v Čachticích zatím s ničím (špatným) nepočítáme. Zatím tady nejsou skini.

Chvála Bohu...

Štefan Kačáni: Tak tak. A jinak, chodil jsem do práce, odpracoval jsem třicetšesť let, patnáct let jsem dělal na vrátnici v Novém Městě (*Névo Fóros*), v panelárně.

A tumen phenen Névo Fóros? Amenge phende, hoj romanes pes phenel Uhela.

Štefan Kačáni: Uhela, hi. Ale správně, Nové Mesto, odova hi Névo Fóros.

Ale Uhela o Roma phenen?

Štefan Kačáni: Uva, uva, kaj džas? Uhelu.

A tumaro dad, tumaro papus bešenas...

Štefan Kačáni: Adaj. Adaj bešnas.

A hartí sas?

Štefan Kačáni: Sa has hartí, sa has hartí.

Th'o dad, th'o papus,

Štefan Kačáni: Sa, sa, sa.

A so kernas, savi buťi, savi buťi?

Štefan Kačáni: O verda kuvavinenas, no so perlas, čak le grasten na marnas upre, ale inač kernas sa, sa, sa.

A tiš sas Roma, so marnas upre le grasten?

Štefan Kačáni: Has adaj, has adaj Roma, has, has, ale džánen, odova has prv ákso adaj: Rom šaj kerlas hartíkání buťi, ale čak bešindo. Te bešel, te ávka, bešindones. Ale te kerlas terďindos buťi, ta mosi pocinlas olestar daňi. Daňi odolestar mosi pocinlas, hoj kerel buťi, u aso, kana bešindo, bešindos kerlas, tak na pocinlas nič, odova has hijaba.¹

Vašoda o Roma níkda na marnas opre le grasten?

Štefan Kačáni: Uva, kaj te na pocinen o daňi. Vaš odova na pocinenas, phenav, lebo ákso: Odova viďindas... Na džanav tumenge akanak presne te phenel, varehavo nípos odova naradinďas... Šaj o Roma keren, ale jedine ávka bešinde. Ale ógo góra šaj aven rádo, hoj ógo Roma adarde avle. Ved' ógo góra na džanenas ništ, ved' – dajmetomu ando Čechi: ando 1300, o Roma avle odiĵa, najprv le Čechen sikhľarde buťi te ke-

Vý říkáte „Névo Fóros“? Nám říkali, že romsky se to řekne „Uhela“.

Štefan Kačáni: Uhela, ano. Ale správně, Nové Mesto, to je Névo Fóros.

Ale Romové „Uhela“ používají?

Štefan Kačáni: Ano, ano – Kam jdeš? Do Uhelí.

A Váš tatínek, Váš dědeček, ti bydleli...

Štefan Kačáni: Tady. Tady bydleli.

A oni byli kováři?

Štefan Kačáni: Všichni byli kováři, všichni.

I váš otec, i váš děda?

Štefan Kačáni: Všichni, všichni.

A co kovali, jaké výrobky dělali?

Štefan Kačáni: Vědra okovávali, co bylo, jenom koně nekovali, ale jinak všechno, všechno.

A někdo jiný z Romů, koně koval?

Štefan Kačáni: Byli tady takoví Romové, byli, ale víte, tady to dřív bylo tak: Rom mohl dělat kovářskou práci, ale jen v vsedě. Seděl, takhle vsedě. Když dělal (kovářskou) práci ve stoje, musel platit daň. Musel platit daň, že pracoval takhle, a když dělal vsedě, neplatil nic, to bylo zdarma.¹

Tak proto Romové nikdy nekovali koně?

Štefan Kačáni: Ano, aby neplatili daň. Jak říkám, z toho neplatili, nebo takhle: ... Teď vám to neumím přesně říct, někteří lidi to takhle nařídili... že Cikáni můžou dělat, ale jedine takhle vsedě. Ale ti bílí mohli být rádi, že sem ti Romové přišli. Vždyť tihle bílí nic neuměli – vždyť například v Čechách: Romové tam přišli v (roce) 1300, nejdřív naučili Čechy dělat tuhle (kovářskou) práci, kovařinu dej-

1 Práce v sedě (*bešindos*) je starý způsob, který si Romové přinesli z Indie. Dodnes indiští kočovní kováři *gádelo-harové* pracují v sedě. Na stejný způsob práce, pro evropské kováře netypický, upozorňovali cestovatelé (např. Arnold von Harff), kteří putovali přes Byzantskou říši k Božímu hrobu, a za přístavním městem Modom navštívili v osadě „Malý Egypt“ usedlé Athinganoi – Romy.

Podle Vladimíra Gecelovského se v Gemeru v 18. století implementoval asimilační dekret Marie Terezie tak iniciativně, že bylo cikánským kovářům zakázáno sedět.

Zdá se nám, že informace pana Kačániho, která neodpovídá historickým tendencím, není přesná. Patrně si různá fakta, o kterých se dozvěděl jen z doslechu, z vyprávění romských pamětníků, propojil způsobem, který mu na základě jeho vlastních zkušeností připadá pravděpodobný.

rel, jon kernas, dajmetomu, hartíkání búi, lavutára h'u šelihava veci. U kana le góren odova sikhľarde, pale len mudarnas. Odova hi ando Čechi zaužívaná.

A kadaž the lavutára Roma?

Štefan Kačáni: Adaj na, adaj k'amende na, ale – no, prv, sem, tam varehave džéne bašavnas, ale... čulo the me bašavavas, čulo ale.

Pre soste bašavnas?

Štefan Kačáni: Pre lavuta.

A či kavka vaš penge bašavenas?

Štefan Kačáni: Vaš amenge, kokóre vaš amenge.

Na pal o gádže kavka na phírnas?

Štefan Kačáni: Na, na, na.

Hin mek vareko, ko kerel búi chartíko?

Štefan Kačáni: Na. Lebo har has o komunisti, džánen, tak mosi odova mukle, (džánen, sem) mosi gele te kerel. Odova has igen pháres, lebo na vižindas, lebo ko továrňi kernas sa, so potrebinas o góra, u le górenge kedinde sa, tak na has te kerel, na has ko te kerel vaš o góra.

Ta tumen phírnas avri e škola, odi mešťanka – duj abo trin mešťanki?

Štefan Kačáni: Trin.

A palis?

Štefan Kačáni: Gejľom te sikhľol Trenčíňu muráris, no a pále gejľom ko lukeste, ko slugaďi teda.

Kaj?

Štefan Kačáni: Olomúcu. Odoj strážinavas le rašajen. Mek me somas avka strážno odílis.

Sar oda, strážinel le rašajen?

Štefan Kačáni: Uva. Ávenas andrephandle, ale na has politicki spolahliva anda doba, peťdesiatpeť, ande peťdesiatštiri, peťdesiatpeť. Tak has ande vezňica, u me lenca phíravas – mek jekhe kamarádoha – ande búi (...). Ale teda, so šaj tumenge phenav, oda rašaja najprv na kamnas te kerel. Najprv lenge mosi povolindam, hoj pes šaj pomodlinen. No, pomodlinde pes, pále kernas, avka har pes patrinel. Pale kecivar phenenas: „Kde je ten náš Cigánek, kde je náš Cigán?“ Ale stretindom man jekheha ando Tatri, rádo has, the ke peskri pheň man ligedindas, ta igen, igen rádo, no. Adaj, so pes

me tomu, (pak) jako hudebníci a všelico. Když to ty bílé naučili, tak je (bílí) začali zabíjet. Tak to bylo v Čechách zvykem.

A tady byli i romští hudebníci?

Štefan Kačáni: Tady ne, tady u nás ne, ale – no, sem tam někdo hrál, ale... málo, já jsem taky hrával, ale málo..

A na co jste hrál?

Štefan Kačáni: Na housle.

A to jste bráli jen tak pro sebe?

Štefan Kačáni: Jen tak pro sebe, sami pro sebe.

Po gádžích jste nechodili?

Štefan Kačáni: Ne, ne, ne.

Ještě tady někdo pracuje jako kovář?

Štefan Kačáni: Ne. Protože víte, jak to bylo za komunistů, muselo se toho nechat, však víte, a muselo se jít dělat. Bylo to moc těžký, stejně by je to nevyživilo, protože všechno, co sedláci potřebovali, se vyrábělo v továrně, a bílej všchno sebrali, tak nebylo pro bílé co dělat.

A vy jste vychodil školu, že, tu mešťanku – dvě nebo tři třídy mešťanky?

Štefan Kačáni: Tři.

A potom?

Štefan Kačáni: Pak jsem šel do učení, do Trenčína, na zedníka, no a potom jsem šel na vojnu

Kam?

Štefan Kačáni: Do Olomouce. Tak jsem hlídal faráře. Byl jsem u stráže.

Jak to, hlídal „faráře“?

Štefan Kačáni: Tak. Byli tam zavření, jako politicky nespolehliví, tenkrát v té době, v padesátém čtvrtém, padesátém pátém roce. Byli tam ve věznici a já – ještě s jedním kamarádem – jsem je vodil do práce (dosl. s nimi chodil). Ale teda, řeknu vám, tihle faráři nejdřív nechtěli dělat. Nejdřív jsem jim musel povolit, že se můžou pomodlit. Tak se pomodlili a pracovali, jak se patří. A pak vždycky říkali: „Kde je ten náš Cigánek, kde je náš Cigán?“ Pak jsem se potkal s jedním z nich v Tatrách, byl moc rád, vzal mě na návštěvu ke svojí sestře, byl moc, moc rád, no. Tady,

tíkinel, adaj Čachticate ogo Roma, adaj čóra nane, adaj vůbec na has. Akuráte búťakere Roma has adaj, ale ináč nič. U palej, har avľom kathar o lukeste, liľom mange romňa, šov čhavoren vichovindom, jekh hi zvaračis, áver hi zvaračis, štátna zvaračska zkúški le čhas, kraj-čírki hi man čhaja, kher postavindom... tak. U akanak nasvaliľom, záduchos hi mange, tak už...

Imar na keren buťi?

Štefan Kačáni: Na kerav ništ.

Soske na sikkľiľan le dadeštar čhartiko buťi?

Štefan Kačáni: Džánav odova te kerel, džánav vare-so te kerel, ča džánes so, akanak hi odova igen phujes. Dajmetomu príklad: Kernas kramli lebo so. Akanak mosi kíns strast, mosi kíns sa, mosi kíns sa, tak odova pes ...

A darekana?

Štefan Kačáni: A valekana odova džalas.

A kathar lenas koda trast?

Štefan Kačáni: Tak prv džalas bárkaj, tak bárkaj rakklas, pro smetľiski, dajmetomu príklad...

A adadžives imar nane smetľiski?

Štefan Kačáni: Ale káj. Ádadžives koter strast, te tumenge avel, keden... hi rádo, hoj hi len pro máro.

A tiš le gorenge na kampil imar, kajse sar verdana. A palis kernas stavebno buťi?

Štefan Kačáni: Úva. Tak ale osemnaš rokov. No pale nasvaliľom, no tak pale o rjadiťeľis mange rakhlas áver búťi, pale ande panelárna keravas peťnaš rokov vráťnikos.

A kana chudľan te pisinel, te čhinel?

Štefan Kačáni: Har prestajindom te kerel, te phírel ande búťi. Mek furt vareso mosi kéravas, u kana man na has búťi, tak man mukhľom man ando písanie.

A kana čhinen nekbuter, ratík, abo tosara?

Štefan Kačáni: Džánen, tak rataha, alebo ke ráťik, avka pod ke ráťik, kana som pášlo, me mange keravas he poznámki the pale odova pr'áver džives čhinav.

Ta čhinen the poezija the pal o Roma, sar darekana?

A koda pal o bijav, so tumen pisindan, oda čačo?

Štefan Kačáni: Odova hi čačo.

co se týče Čachtic, tady Cigáni nebyli zloději, tady vůbec ne. Tady byli pracovití (děláci), jinak nic. A potom, když jsem se vrátil z vojny, oženil jsem se, šest dětí jsem vychoval, jeden je svářeč, druhý je taky svářeč, má státní svářečské zkoušky, holky jsou zase švadleny, postavil jsem dům... tak. No a teď jsem onemocněl, mám záduchu, tak už...

Takže už nepracujete?

Štefan Kačáni: Ne, už nic nedělám.

Proč jste se od svého tatínka nenaučil kovářskou práci?

Štefan Kačáni: Já to umím dělat, umím něco ukovat, jenže víš, jak to je, teď se to dělá dost těžko. Například, třeba se dělávaly kramle. Ale teď musíš nejdřív nakoupit železo, musíš nakoupit všechno, všechno musíš koupit, takže se to...

A jak to bylo dřív?

Štefan Kačáni: Dřív to šlo.

Kde dřív brali železo?

Štefan Kačáni: Tak dřív se chodilo všude možné, všude možné se dalo najít, třeba na smetišti...

A teď už smetiště nejsou?

Štefan Kačáni: Ale kdepak. Dneska, kousek železa, když najdete, tak se prodá... jsou rádi, že mají na chleba.

A sedláci taky už dneska nepotřebují ty vozy nebo...

A pak jste dělal stavební práce?

Štefan Kačáni: Tak. Asi osmnáct roků. Ale pak jsem onemocněl a tak mi potom ředitel našel jinou práci, dělal jsem pak patnáct let v panelárně na vrátnici.

A kdy jste začal psát?

Štefan Kačáni: Jak jsem přestal dělat, chodit do práce. Já jsem musel pořád něco dělat, a když jsem neměl práci, tak jsem se pustil do psaní.

Kdy píšete nejčastěji, ráno nebo večer?

Štefan Kačáni: Tak v noci, nebo k večeru. Večer, když už ležím, tak si píšu poznámky a pak to druhý den napíšu.

A píšete i básně, o Romech, jak to bylo dřív? A to o té svatbě, co jste napsal, to je skutečný příběh?

Štefan Kačáni: Ano, skutečný.

A ko tumenge vakerda?

Štefan Kačáni: Ógo papus, mro papus.

A o papus tumenge vakernas, sar varekana.

Štefan Kačáni: Úva, uva. Ale pale ógokoda bijav pes mek dodržinel, ale ko Vlahi, ko vlahike Roma. Me avka družbas somas pr'aso Rom, pr'aso bijav somas, uva, avka har družbas. No the me la bóra vičindom avri, avka har pes patrinel, sa. No a me odova pale čindom pro papiris. Trvinlas odova igen dúr, než odova čindom okodova.

A tumaro papus tumenge phenda, hoj valakana tumare Roma kernas ajso bijav sar the o Vlachi?

Štefan Kačáni: Úva. Lebo odova hi na čak oda bijav, ale le Romen hi igen but šukar vlastnosti, akadese so pes tíkinel, například Karáčon. Karáčon, kana hi, dajmetomu, k'amende, ko Roma na egzistinlas, kaj te avel skamin. Ódova na has. Phus pre phuv, ando kerestos, ákso. U akanak – bešnas savore džene kathar. Varekaj has chumer, varekaj has, dajmetomu, ase buchtički, ase tikne.

Bobalki?

Štefan Kačáni: No, no, no.

Makoha?

Štefan Kačáni: No, no, no. No ale odova mosi has oda phus režno. U džanen, vahoske? Lebo pr'oda reža hi kláski. U oda kláski, odova hi simbol. Oda korbáčenca, kana kedisi mre Dévles márde, tak odova hi znakos odoleske. Pale, dureder. Dajmetomu, odá cháben. Čak ágakadova nane správnno, hoj oda večera, odova hi dvojho zmislos. Lebo – tak he paťan, lebo anda oplatka, odova hi telos le Devleskro. No ale óge mol hi, e mol hi zas ogo rat le Devleskero tieš. No ale paš odova pes odbavinel the leskero narodžeńis, ale the leskero umrťis, pozor, hoj merel! Odova nane správnno. Ale pr'áver džives pes thoven – adaj has odova zauživano. Džanas pre leň, anenas ando kíblos páńi, čhivnas pro čáro, lenas chúrde lóve, ale pozor! – odla chúrde lóve has, dajmetomu, trináct. Akanak dvanáct has láche, anda trinácto has kerd'i chev, chevóri. Odova značinel dvanáct apošotolov, ale jon has ve skutečnosti trináct. Odova hi t'avel oda trinácto apoštofis – o Judáš. Ale mek jekh has odoj, dajmetomu príklados, oda has petnášť minci desať, dvacať halérov, ale oda

Kdo vám ho vyprávěl?

Štefan Kačáni: Ten děda, můj děda.

Takže dědeček vám vyprávěl, jak to bývalo dříve.

Štefan Kačáni: Ano, ano. Ale to s tou svatbou, tak to se pořád ještě dodržuje, ale u Olachů, u olášských Romů. Já jsem byl takhle za svědka jednomu Romovi, na jedné svatbě jsem byl, jako svědek. A taky jsem nevěstu vyzval (k tanci), jak se patří, všechno. A pak jsem to napsal na papír. Ale trvalo mi to dost dlouho, než jsem to napsal.

A Váš děda Vám vyprávěl, že dřív dělávali Vaši Romové takovou svatbu jako Olaši?

Štefan Kačáni: Ano. Protože to jsou, nejen ta svatba, ale Romové mají spoustu krásných zvyků, co se týče, třeba Vánoce. O Vánocích, například, u nás, u Romů, neexistovalo, že bychom seděli za stolem. To nebylo. Dala se na zem sláma do (tvaru) kříže. A teď – seděli jsme tam všichni okolo. Někde měli těstoviny, někde byly dejme tomu takové buchtičky, takové malé.

Bobalki?

Štefan Kačáni: No, no, no.

S mákem?

Štefan Kačáni: No, no, no. No ale ta sláma, ta musela být režná. A víte proč? Protože na té režně jsou klásky. A ty klásky, to je takový symbol. Je to na znamení těch karábáčů, kterými kdysi bili našeho Boha. A pak dále. Třeba to jídlo. Není to správně, že to je večere, má to dvojí smysl. Protože – tak se tomu věří – protože ta oplatka, to je tělo Boží. A to víno, to je zas krev Boží. Ale tak se světí jeho narození, ale i jeho smrt, pozor, i to, že zemřel. To není správně. A druhý den – tak je to tu zvykem – šlo se k potoku a přinesla se v kbelíku voda, nalila se do mísy a vzaly se drobné peníze, ale pozor! Těch mincí bylo, dejme tomu, třináct. Dvanáct jich bylo dobrých a ta třináctá měla v sobě díru, díрку. To znamená dvanáct apoštolů, ale těch bylo ve skutečnosti třináct. A ta mince je na znamení toho třináctého apoštola – to byl Jidáš. Ale ještě jedno se dělalo, že třeba to bylo patnáct mincí, v deseti, dvaceti haléřích a jedna mince byla, dejme tomu koruna, no a ta

ostatna minci, jekh minca has, dajmetomu, koruna, no odova has simbolinel, hoj odova has mro Devel. No u akanak odova máloko džánel.²

O Roma koda tiš kernas?

Štefan Kačáni: Ágakadova o Roma adaj kernas.

A tumen pametinen mek? Tumen tiš bešen as pre phuv?

Štefan Kačáni: Uva, uva, uva, uva.

A kaj bešen as o dad, kaj e daj?

Štefan Kačáni: No, šunen, dajmetomu příklad, avka hi akanak ogo skamin. Tak ógo dad mosi bešlas, har vicházinlas o čhon, príklados, lebo hlava rođini. U óge daj pal leskro pravo vas u pale ogo čhave – ale pozor!, th' ágadava hi jekh záhada. Dajmetomu, mre papus has dúj čhave the štár čhaja. Jon, te has kóšte, ógo pheňa, alebo dajmetomu, te vareso has aso, tak ógo papus phenlas: „No, mre čhave, blízinen pes o svátke. Sakoneske jekh avreske odpustinel, lebo manca ke večera na džan.“ No tak akának, ta už peske podajinen o vas, u muknas peske jekh avreske téle, te has láches, t'avel le dadeha už, teda paš e večera has, u ogo dad kedelas, dajmetomu, aso te sakoneske delas sa, ágakadava, ágakadava hi telos mre Devleskro bi (?) u ágakadava hi rat le Devleskero, tak.

A oda o dad kerlas.

Štefan Kačáni: Ógo papus. Th'ógo dad odava kerlas. Ale me už ávka na, me už večerínas pro skamin, avka har pes patrinel.

A sar pes penge odmukhenas?

Štefan Kačáni: Mukhla pes jekh avreske téle u džanas ke leste, dajmetomu: „Mri phen, džánes so, ma ruš, kerđom chiba, odpustín mange.“ No, už jekh avreske mukhnas téle.

A mušinda te phenel a o vas te del?

Štefan Kačáni: Úva, uva.

Ta niko na sas rušto?

Štefan Kačáni: Na. Odova na has. U lebo naštik džanas le dadeha ke večera. U ógo dad, odova has

symbolizovala našeho Pána Boha. Ale to teď málokdo ví.²

A tohle dělali i Romové?

Štefan Kačáni: Tohle zdejší Romové dělali.

A Vy to ještě pamatujete? Vy jste také seděl na slámě?

Štefan Kačáni: Ano, ano, ano, ano.

A kde seděl Váš tatínek a kde maminka?

Štefan Kačáni: No, poslyšte, dejme tomu, například, jako že teď tady je ten stůl. Tak támhle musel sedět tatínek, kde vycházel měsíc, jako hlava rodiny. A tady po jeho pravé ruce maminka a pak dál děti – ale pozor! Tohle je taky záhada! Dejme tomu, můj dědeček. Měl dva syny a čtyři dcery. A oni, když byli pohádání, třeba ty dcery, například, nebo když mezi nimi bylo něco takového, tak můj děda řekl: „Děti moje, blíží se svátky. Každý ať každému odpustí, jinak se mnou nechodte k večeri.“ No a tak už si všichni podají ruku a všichni si vzájemně odpustili, když už bylo dobře, když už byli s tatínkem, už u večere, a tatínek rozdával, každému dal od všeho, toto, toto je tělo Boží a toto je krev Boží, tak..

A to dělal tatínek.

Štefan Kačáni: To dělal děda. A tatínek to tak dělal taky. Ale já už to tak nedělám, já už jím u stolu, jak se patří...

A jak si navzájem odpustili?

Štefan Kačáni: Odpustil jeden druhému, došel za ním, třeba, a řekl: „Sestřičko moje, víš jak to je, nezlob se na mě, udělal jsem chybu, odpusť mi to, prosím.“ A už si odpustili.

A to musel vyslovit omluvu a podat ruku?

Štefan Kačáni: Tak, tak.

Takže se nikdo na nikoho nezlobil?

Štefan Kačáni: Ne. Nezlobil. Protože by nemohli jít s tatínkem k večeri. A otec, ten byl něco jako Bůh.

2 Zajímavé je, že podobný vánoční zvyk, který není mezi Romy zcela obecný, dodržují Romové na opačném konci republiky, např. v Ladomirové u Svidníka. Vypráví o něm pan Bertin Demeter. Jeho příspěvek byl uveřejněn v *Romano Džaniben* 4/1995, str. 15.

avka har Del. So phenlas, dajmetomu, so phenlas ógo papus, mange has už ase sedemnášť, d'evetnášť pres dvacať rokov, ale so phenlas jov, odova has zákoni vaš savorenge.

A oda na sas ča andre tumari rod'ina, oda savore Roma kernas?

Štefan Kačáni: Úva, uva. Ale čak adaj.

Avrether na. Na šundän?

Štefan Kačáni: Na, tak somas avrether paš o Roma, kéren odova, tieš ávka pre phuv večerine-nas, chanas pre phuv večera. Ale ávka har oda lóvenca pes thovnas, lebo phenlas oda dad: „Ágakadova hi rat, le Dévleskro ágakadova hi. Ógo telos le Devleskro“, odova nane.

A pal'is, kana pes džalas le lovenca kije len?

Štefan Kačáni: Odova has pr'áver d'ives, dajmetomu na Božie narodzenie odova has.

Dešupandžto?

Štefan Kačáni: Uva. Dajmetomu ákso: Na Bože narodzenie has, perlas dvanáct hod'in

Pro dílos abo rařík?

Štefan Kačáni: Na, pro dílos. Džalas avri, avlas, andre zavinišlas, máro čhivlas ande sako jekh rohos: „Bacht he sasřipen sakone jekhe dženeske!“

A savo maro, kherutno abo kindo?

Štefan Kačáni: Kindo máro, kaj odova t'avel, no, máro. Lebo pes phenel, hoj ógo, ógo tak – ákso: Prv has ogo d'iv ákso účo, ale o klasi has až téle. Tak skrátka ogo Devel dikhľa, hoj so pes kerel le máreha, tak ógo Devel chudindas ákso the cidelas the mukhlas akurátne, čak ógo svato Petros leske phenel: „Užár, Dévela, ma ker odová, mukh vaš o kočki či vaš o džukela!“ U akanak odova chas amen.

A so pes chalas? Tiš pes phenlas sveto Vilija pro dvacátého štvrtého?

Štefan Kačáni: Vilija – me džánav. K'amende phenelas avka har ando Ungri – Karáčon.

Ta Karačon, koda jekh d'ives?

Štefan Kačáni: Uva, dvacátého štvrtého.

A kana pes chalas?

Štefan Kačáni: No na Bože narodzenie, na Štedrý den.

Co řekl, třeba co řekl dědeček, a i když mě už bylo takových sedmnáct, devatenáct, a i když mi už bylo přes dvacet, ale co on řekl, to bylo jako zákon pro všechny.

A to nebylo jenom u vás v rodině, ale tak to dělali všichni Romové?

Štefan Kačáni: Ano, ano. Ale jenom tady.

Jinde ne. Jinde jste o tom neslyšel?

Štefan Kačáni: Ne. No, tak byl jsem i jinde u Romů, a tohle dělají, že také večeri na Štedrý den na slámě, jedí večeri na zemi. Ale to s těmi penězi, nebo to, co říkal náš tatínek – „Toto je krev, krev Boží. Toto je tělo Boží.“ – to nedělají.

A potom, kdy se šlo s těmi penězi k potoku?

Štefan Kačáni: To už bylo na druhý den, to bylo až na Boží narození.

Dvacátého pátého?

Štefan Kačáni: Ano. Dejme tomu na Boží narození, ve dvanáct hodin.

V poledne nebo v noci?

Štefan Kačáni: Ne, v poledne. Šel ven, vešel dovnitř, uvnitř zavinišoval, do každého rohu se hodil kousek chleba: „Štěstí a zdraví každému z vás!“

A jaký chleba, domácí anebo koupenny?

Štefan Kačáni: Koupenny chleba, aby to byl – no prostě chleba. Protože se říká, že: Tehdy bylo žito strašně vysoké, ale klásky byly až dole. A když to Bůh uviděl, že co se s chlebem (obilím) děje, tak to vzal a natáhl a nechal to (aby to bylo) akorát, jenomže ten svatý Petr povídá: „Počkej, Bože, nedělej to, nech taky něco pro kočky a pro psy!“ No a teď to jíme my.

A co se jedlo? A také se u Vás říkalo čtyřiadvacátému „Vilija“?

Štefan Kačáni: Vilija – to znám. Ale u nás se čtyřiadvacátému říkalo jako v Maďarsku – Karáčon (Vánoce).

Takže slovo „Karačon“ označuje jen jeden den?

Štefan Kačáni: Ano, jen toho čtyřiadvacátého.

A kdy se jedlo? (Kdy byla slavnostní večeře?)

Štefan Kačáni: No na Boží narození, na Štedrý den.

Na Štedrý den, oda Karačoň.

Štefan Kačáni: Uva.

A keci orendar.

Štefan Kačáni: No tak ákso: K'amende has oda zaužívano, ógo romňa phírnas te gilavel pal o góra. Akanak, dajmetomu, ógo góra len užárnas har Dévlen. Sakone jekhe dženes mosi teda gilavnas. Máro, tak máro, odova has čulo. Tak oda mudáribnastar, dajmetomu pepa, jalítkos, klbáski, bokola len denas. Avnas khére – jekh noša. Ale paš e chev mosi sako. Dajmetomu, oda jéri, so has, oda džúvľa, so phírnas jekhetáne, tak sakone jekh, sako mosi gílavlas tel o chéva oda phraleske lebo pheňake avka th'oda dadeske ...

Tel o cheva, avri, andre na džanas.

Štefan Kačáni: A už pale, avnas andre, zavinšine-nas, no oda noša thovnas pro bokos, už has nachistáno pre phuv oge večera, chanas, tak prežehňilas menos: „... sveto ...“, the zavinšinlas, no, chanas the pale už. Pr'áver d'ives, na Bože narodzeňie, sig rataha, lelas kíblos, džalas pre leň pro páňi, akanak oda páňeha... sako pokropinlas le páňeha, pale avlas khére, oda páňestar ande sako kher muklas čulo. U anda páňi pale pes thovnas savore džene, avka tu-menge leperdom pal oda – koda lovenca. Uva.

Soske? Kaj te aven barvale, abo saste?

Štefan Kačáni: Bach, sastipen, the...

A pro Karačoň, so pes chalas kavka – pro phusa? Tumen phendán chumer, savo chumer? Sar pes kerlas?

Štefan Kačáni: Makoskro, phárade... Džánes, s'odova hi? Odova hi, dajmetomu – avka har akadava, odova hi ase kolečki, akanakes čhingerel oda chumera – ákaso. Ale ase dúge kotera.

Me dikhlom pre Stredno Slovensko, ale na džanač, har pes kerel... Oda pes chalas..

Štefan Kačáni: Har ase tikne buchtički,..

Oda sar bobalki... Tumen phenen bobalki, abo – sar phenen?

Štefan Kačáni: Buchti amen phenas. Buchti mako-ha. Lebo ciral, lebo tak...

Na Štedrý den, na ten Karačoň.

Štefan Kačáni: Ano.

A v kolik hodin?

Štefan Kačáni: No tak takhle: U nás bylo zvykem, že Romky chodily zpívat po sedlácích. A ti sedláci, je čekali jako na Bohy. Každíčkému tedy musely zazpívat. Chléb, toho bylo málo. Tak jim dávali něco ze zabijačky – „pepu“, jetlíko, klobásky nebo koláče. Přišly domů – plná nůše (případně plachetka). Ale u okna musela každá (zazpívat). Dejme tomu, že ta skupina, ty ženské, co šly spolu, tak každá, každická musela zazpívat pod oknem bratrovi nebo sestře a také samozřejmě tatínkovi...

Zpívaly pod oknem a dovnitř už nešly.

Štefan Kačáni: A to už potom, zašly dovnitř, zavinšovaly, tu nůši postavily na bok, a na zemi už bylo nachystáno, ta večere, jedlo se, přežehňali se: „.... sveto....“, popřálo se, no jedlo se až potom. Na druhý den, na Boží narození, brzy ráno, se vzal kbelík a šlo se k potoku pro vodu, a tou vodou... se každý pokropil, když se vrátili, a té vody se trochu nechalo v každém domě. A v té vodě se pak všichni umyli, jak jsem vám už o tom vyprávěl – s těmi penězi. Tak.

Proč? Aby byli bohatí nebo zdraví?

Štefan Kačáni: Štěstí, zdraví...

Na Karačoň, co se tak jedlo – na slámě: Říkal jste, že nějaké koláče, jaké? A jak se dělaly?

Štefan Kačáni: Makové „phárade“.... (trhané). Víš, co to je? To je, dejme tomu – asi jako tohle, jsou to taková kolečka teď se to těsto takhle natrhá – takhle. Na takové dlouhé pruhy (dosl. kusy).

Já jsem to viděla na středním Slovensku, ale nevím, jak se to varí... Tak to se jedlo.

Štefan Kačáni: ...jako takové malé buchtičky.

Je to jako bobalki... Vy také říkáte bobalki, nebo – jak tomu říkáte?

Štefan Kačáni: My říkáme buchty. Buchty s mákem. Nebo s tvarohem, nebo...

| Hrad v Čachticích.
Foto www.cachtice.sk |

Mas pes na chalas?

Štefan Kačáni: Na, na, na... Odova na. Šaj, ale pr'a-ver d'ives.

A tumen phendan, hoj pepa chudenas... S'oda pepa?

Štefan Kačáni: Zabijaco pepa. Kana mundáren bá-len, oda ratestar keren pepa. Pal o olestar keren pepa. Zabijaca kaša.

Prejt?

Štefan Kačáni: No, prejt, no mohlo by to být – ale prejt je ...

Prejt je.. the ratestar, the masestar, kavka the koreníe... the purum, na?

Štefan Kačáni: Uva, uva, uva. Čak džánes so, prv oda Roma pes dikhenas jekh avres rádo. Džánes so, kas na has, jekh ávreske pomáhinenas u adaďives... Ák so ešče: Oda čorre manuša jekh avreske pomožinenas. Ale te džana k'oda barvalo, jekhvar tumen dela, duvar tumen dela, ale pro tritovar pre tumende mukla le džuklen. Džánen so, sar mukna, ništ peske na lena, sa mukna. Ógo Roma pre jekh n'avnas te pobisterel, hoj avnas th'aver Roma, u odova so značinel? Jekh ávres avnas te dikhel rádo, jekh ávreske te pomožinen.

Maso se nejedlo?

Štefan Kačáni: Ne, ne, ne... To ne. Ale na druhý den už se mohlo.

A Vy jste říkal, že dostávaly „pepu“. Co to je?

Štefan Kačáni: Zabijačková pepa. Když se zabíjí prase, tak z té krve se vaří pepa – zabijačková kaše.

Prejt?

Štefan Kačáni: No, prejt, no mohlo by to být – ale prejt je...

Prejt je... dává se tam i krev i maso, nějaké koření... a cibule, ne?

Štefan Kačáni: Ano, ano, ano. Víš jak, dříve se Romové měli navzájem rádi. Znáš to, kdo neměl, jeden druhému pomáhali, a dnes... A co ještě: Chudí si navzájem pomáhali. Ale když jste přišli k bohatému, jednou vám dal, podruhé vám dal a potřetí na vás pustil psy. Víte, jak to je, když na vás vypustí psy, nic si nevezmete, všeho necháte. Romové by neměli zapomenout na jednu věc, že jsou ještě další Romové, a to znamená co? Že by se měli mít navzájem rádi, navzájem si pomáhat.

Zusammenfassung

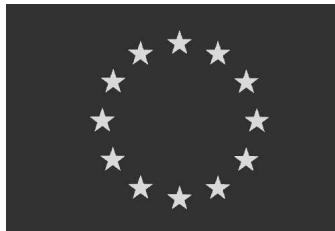
Das Audioarchiv von Hanka und Edita

Hanka Šebková und Edita Žlnayová haben Mitte der neunziger Jahre damit begonnen, das slowakische Romanes (heute zum Vermeiden von Missverständnissen öfter Zentralromanes genannt) hinsichtlich seiner geografischen Gliederung zu untersuchen. Ihre langjährige Erfahrung mit dem Dokumentieren des kulturellen Erbes der Roma sowie die Präsenz vieler Freunde und Bekannten über die ganze Slowakei hinweg stellten dafür eine ausgezeichnete Ausgangsbasis dar. Wenn es doch um ihre Gesundheit nur ähnlich verheißungsvoll bestellt gewesen wäre! Glücklicherweise hatten sie angefangen, ihre Freunde Viktor Elšík und Peter Wagner in ihre Arbeitsweise einblicken zu lassen, die nun über das begonnene Werk Zeugnis ablegen und in ihm auf ihre Art fortschreiten können.

Im Verlaufe der Jahrhunderte hat sich bei den (im Unterschied zu den Vlach) schon längst niedergelassenen Roma ein Dialektkontinuum mit lokal definierbaren Sprachgrenzen herausgebildet, wie es für länger stabilisierte Volksgruppen charakteristisch ist. Neben klassischen ethnografischen Merkmalen wie Sprecheralter und Aufzeichnungsort werden damit auch der individuelle sprachgeschichtliche Hintergrund und die Einbindung in konkrete sprachliche und ethnische Untergruppen wichtig. Die Fragen zielten nunmehr auch in diese Richtungen ab. Bei aller Liebe zum Detail war die Anwesenheit bei den Befragten in erster Linie ein Besuch. Die allzeit angetroffene Gastfreundlichkeit sollte nie überbeanspucht oder gar missbraucht werden. Deswegen überwiegen auch unter den über 170 Interviews Aufzeichnungen in natürlicher Sprache gegenüber systematischen Befragungen. Das Gesamtarchiv aus über 140 Ortschaften in der Slowakei (und anliegenden Regionen) wartet jetzt auf eine fachkundige Weiterverarbeitung.

Als Beispiel sei ein Interviewauszug im westslowakischen Dialekt veröffentlicht. Der ca. 1936 geborene Bauarbeiter Štefan Kačani erzählt bereitwillig von den einheimischen Roma und ihren Bräuchen sowie von seinem eigenen Leben. Im Verlaufe des zweitägigen Interviews erzählt er die Legende vom trojanischen Pferd, ein Märchen vom hilfsbereiten Rom und einige Schwänke. In der veröffentlichten Passage berichtet er von seinen Vorfahren, die im Sitzen ihr Schmiedehandwerk ausgeführt haben, von seinem Lebenslauf und von einem wenig verbreiteten Weihnachtsbrauch. Des weiteren erinnert er sich detaillierter an seine Eltern und an den Verlauf der Weihnachtsfeiertage, wie er sie früher erlebt hatte.

Peter Wagner

Romano džaniben – jevend 2004
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz (redakce, distribuce), www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Grafická úprava: Juraj Horváth
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 700 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

Tento dokument byl vytvořen za finančního přispění Evropského společenství. Názory zde prezentované vyjadřují postoje Romano džaniben, a proto nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

**Toto číslo vyšlo díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR
Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětí holocaustu.**